

HİLE ÜÇGENİ: FIRSATLARIN ÖNLENMESİNDE KIRIK CAMLAR TEORİSİ

FRAUD TRIANGLE: BROKEN WINDOWS THEORY IN PREVENTION OF OPPORTUNITIES

Nusret YAZICI¹

Geliş Tarihi: 19.10.2018

Kabul Tarihi: 22.10.2018

ÖZET

Dünyanın önde gelen kuruluşları hileli işlemler nedeniyle yüksek maliyetlere katlanarak ticari faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır. Bu eylemler düşük ve orta sınıfın işsiz kalmasına, sermaye piyasalarında güven ortamının yok olmasına sebep olarak dünya ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu sebeple işletmelerde finansal kayıpları ortadan kaldırmanın etkili yollarından birisi de hile ve usulsüzlüklerin önlenmesiyle olmaktadır. Literatürde hileli eylemlere neden olan unsurlar, uzun süreden beri tartışılmaktadır. Tartışmalar bir kimsenin hileli işlemlere neden olan faktörleri açıklayan Hile Üçgeni kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada hileli işlemlerin anlaşılması ve önlenmesi çabasından hareketle, düzensiz ve bozuk davranış belirtilerinin daha büyük suçları tetiklediğini ve böylece suçun yayılmasına neden olduğunu öne süren Kırık Camlar Teorisi ile Hile Üçgeninin fırsat unsuru, iç kontrolün zayıflıkları bağlamında ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Hile, Hile Üçgeni, İç Kontrol, İç Denetim, Kırık Camlar Teorisi

Jel Kodları: M40, M41, M49

Abstract

The leading companies in the world have been forced to end their commercial activities by incurring high costs due to fraudulent transactions. These actions have created negative effects on the world economy by causing the low and middle class to become unemployed and the environment of confidence in the capital markets. For this reason, one of the effective ways of eliminating financial losses in enterprises is the prevention of fraud and irregularities. In the literature, elements that cause fraudulent acts have been discussed for a long time. The discussions focused on the concept of the Fraud Triangle, which explains the factors that cause fraudulent transactions. In this study, on the bases of the efforts to understand and prevent fraudulent transactions, it is tried to relate to opportunity factor of Fraud Triangle with the Broken Windows Theory, which suggests that the symptoms of irregular and distorted behavior trigger larger crimes and lead to the spread of crime, in the context of weakness of internal control.

Keywords; Fraud, Fraud Triangle, Internal Control, Internal Audit, Broken Windows Theory

Jel Codes: M40, M41, M49

Giriş

Yakın geçmişte, birçok ülkede ortaya çıkan ve sonuçları finansal piyasaları etkileyecek kadar büyük olan şirket skandalları, hile kavramı ve hile denetimi konusundaki tartışmaları sürekli gündeme getirmektedir (Jamaliah vd., 2017:171). Dolayısıyla, hilelerin yıkıcı bir etkiye sahip olması, bu konu ile ilgili bir takım çalışmaların ve düzenlemelerin yapılmasına hız kazandırmıştır.

¹ Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, nusretyazici@hotmail.com

İşletmeler, bu düzenlemeler nezdinde yaptırımlarla karşılaşmamak ve piyasa değerlerini korumak adına yolsuzluk riski ile mücadele etmek durumundadırlar.

Akla gelebilecek her sektörde farklı kademelerde çalışanlar veya işletme sahipleri tarafından gerçekleştirilen hileler, genellikle varlıkları ve kaynakları kendi çıkarları için kullanmak veya ele geçirmek suretiyle işletmeyi zarara sokmak şeklinde gerçekleşmektedir (Wall ve Fogarty, 2018:3).

Hile yapan çalışanlar üzerinde çok sayıda yerli ve yabancı araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar iki odak noktası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi hangi tür hilelerin yapıldığı, diğeri ise hile yapanın hileyi hangi saik ile yaptığıdır. Araştırmalarda, bu soruların cevabı çeşitli teoriler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Hilenin gerçekleşmesinde sosyal, ekonomik, çevresel faktörlerin ve bireyin kişilik özellikleri gibi unsurların etkili olduğu görülmüştür.

Sertifikalı Hile Denetçileri Kurumu (ACFE) işletmelerde yapılan hileleri: varlıkların kötüye kullanımı, finansal tabloların bozulması ve yolsuzluk olarak üç başlık altında sınıflandırmıştır (ACFE, 2018).

Hilenin hangi saikle yapıldığına ilişkin araştırmalar, hile yapanların hileyi üç unsurun bir araya gelmesi sonucu gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur. Bunlar, baskı, fırsat ve rasyonelleştirme. Konuyla ilgili ilk çalışma 1953 yılında, bir kriminoloji uzmanı Donald Cressey, tarafından yapılan ve Hile Risk Faktörü Teorisi olarak adlandırılan çalışmadır. Bu çalışma, insanları suça iten davranışlarının altında yatan temel nedenin ne olduğunun araştırılmasına yöneliktir. Yazar beş aylık bir sürede büyük ölçüde zimmete para geçirme suçundan mahkûm edilmiş 250 kişi ile görüşmüştür. Bu görüşmeden çıkan sonuca göre: insanlar işe iyi niyetle ve sorumluluk duygusuyla başlamakta ancak şartlar sonrasında onları hile yapmaya teşvik etmektedir. Cressey araştırmanın sonucunda hilenin gerçekleşmesi için üç faktörün (baskı, fırsat rasyonelleştirme) bir dereceye kadar bir arada bulunması gerektiğini ifade etmiştir (Rabi'u vd., 2015: 31; Skousen vd. 2018: 56).

İlk defa bu üç unsuru hile üçgeni olarak adlandıran, hile konusunda birçok araştırması olan ve ACFE'nin kurucusu olan Joseph T. Wells'dir (Mengi, 2012:116). Literatürde, Welsin adını koyduğu bu modeli destekleyen çalışmalar olduğu gibi modelin eksik yönlerini tamamlamaya yönelik çalışmalar da yapılmıştır. 1987 yılında Comission of Treadway'in raporunda, hilenin ortaya çıkmasında kurumsal güçlerin baskı ortamı yarattığı, fırsatların oluştuğunda ise hile ortamına zemin hazırlandığı ifade edilmektedir. 2002 yılında yayınlanan Amerika Denetim Standartları Kurulu (SAS) 99'da hilenin ortaya çıkması için üç unsurun bir arada olması gerektiği üzerinde durarak, ACFE gibi, hile üçgeni modelinin potansiyel hile riski aktörlerini ele almanın bir aracı olarak önemini kabul etmiştir. Hile üçgeni modeli, hileli olayları açıklamak için sezgisel bir çerçeve olarak kullanılmaktadır (Elsayed, 2017:7).

Hilenin oluşmasında hile üçgeninde yer alan baskı, fırsat ve rasyonelleştirmenin bir araya gelmesinin yeterli olmayacağı, bunlara ilave olarak kişinin hile yapma kabiliyetinin de olması gerektiğini ifade eden Wolfe ve Hemanson'a (2004) ait çalışmada hile üçgenine dördüncü bir boyut eklemiş ve model hile üçgeninden, hile elmasına dönüşmüştür. Hile yapma kabiliyeti bireyin, oluşan hile ortamını kullanabilecek zekaya sahip olması, kendine güveninin tam olması, etkili ve kolay bir şekilde yalan söyleyebilmesi ve ortaya çıkacak stresle baş edebilme becerisine sahip olmasını gerektirir (Gökten, 2018:660).

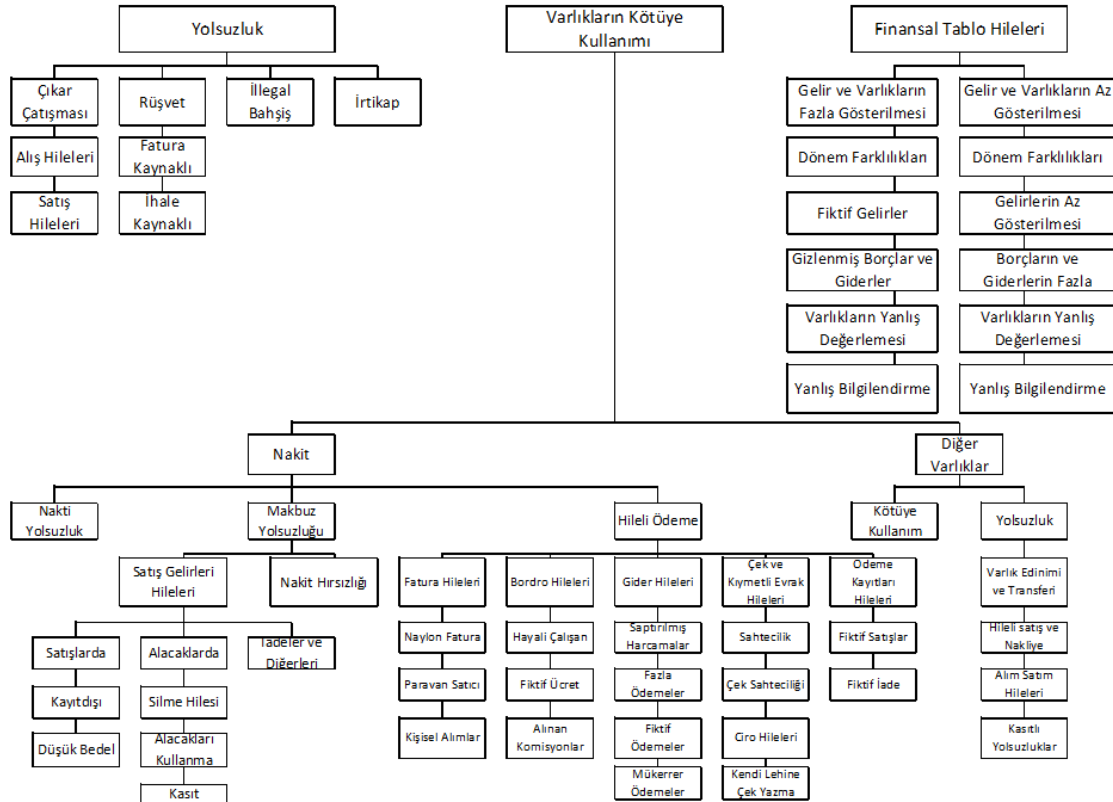
Çalışmamızda hile üçgeni unsurlarının yanı sıra, hilenin ortaya çıkmasında yer alan fırsat unsurunun önlenmesi Kırık Camlar Teorisi ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

1. Hile

İşletmelerle ilgili çıkar guruplarının ihtiyacı olan zamanlı ve güvenilir mali bilginin sağlanması yöneticilerin davranışlarına ve yeteneklerine bağlıdır. Yöneticiler, kasıtlı veya kasıtsız birçok nedenden dolayı ilgili çıkar guruplarına yanıltıcı bilgi aktarabilmektedirler. Muhasebe işlemlerinin anlaşılmasının uzmanlık gerektirecek kadar karmaşık olması, mali bilgi güvenilirliğine gölge düşürmekte ve dolayısıyla hata ve hileler işletmelerde söz konusu olabilmektedir (Çubukçu, 2009:115). Hile mali nitelikteki olayların kaydedilmesi, sınıflandırılması, raporlanması, yorumlanması ve analiz edilmesi aşamalarında kötü niyetle ve işletme ile ilgili çıkar guruplarının zarara uğrayacakları şekilde basılı ve dijital ortamda ulusal ve uluslararası yasal mevzuata aykırı davranmak, davranmaya teşvik etmek veya suça iştirak etmektir (Doğan ve Kayakıran, 2017:169). Hatalar ise yukarıda saydığımız mali nitelikteki işlemlerde dikkatsizlik, farkına varamama gibi kasti olmayan yanlışlıklardan kaynaklanan durumlardır. Hilenin olabilmesi için iki unsur barındırması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, kasıttır. Yani hilede, hatadan farklı olarak kasten yanıltma vardır. İkincisi ise, işletmelerdeki çalışanların ya da yöneticilerin çıkar sağlamak amacıyla hareket etmesidir. Hile; bir taraftan işletmenin çıkarlarına ters düşerken, diğer taraftan kişisel çıkarlara hizmet etmektedir (Yıldız ve Başkan, 2014).

Hile, işletmenin nerdeyse her faaliyetinde meydana gelebilir ve herhangi bir sayıda kişi tarafından işlenebilir. Tespit edilemeyecekleri inancı ile motive olan ahlaki zafiyetlere sahip çalışanlar maalesef işletmelerin iç kontrol sistemi gibi güvence sağlayan önlemlerini atlatmanın bir yolunu bulabilmektedirler (Fishman, 2001:58).

ACFE; işletmelerde karşılaşılan hile türlerini, varlıkların kötüye kullanılması, hileli finansal raporlama ve yolsuzluk (ahlaki olmayan davranışlar) şeklinde sınıflandırmakta ve aşağıda yer alan hile ağacı şeklinde formüle etmektedir (ACFE, 2018:8).

Şekil 1: Hile Şeması (ACFE, 2018)

Yolsuzluk, çalışanların şahsi çıkar sağlamak için kuralları çiğnemesiyle gerçekleşmektedir. Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranış, genellikle çalışanın işletmedeki görevini özel çıkarları için kötüye kullanması olarak ifade edilir (Lambsdorff, 2006:16).

Varlıkların kötüye kullanılması, hırsızlık, zimmet, işletme varlıklarının suiistimali veya çalınması, gider kalemlerinin şişirilmesi, çalışan hileleri olarak da adlandırılan suçları içerir (Ata vd., 2009:216). Varlıkların kötüye kullanılması; genellikle işletmelerde varlıkların çalışanlara amaç dışı aktarılması, yani çalışanlar tarafından çalınması şeklinde ortaya çıkmakta ve nispeten küçük ve önemsiz miktarlarda gerçekleşmektedir (Erkan ve Arıcı, 2011:39).

Finansal tablolarda yapılan hileler ise, yatırımcılar, kredi kuruluşları ve devlet gibi finansal tablo kullanıcılarını aldatmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Finansal tablolarda yer alması gereken tutarların veya açıklamaların kasıtlı olarak gizlenerek finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır. Olduğundan daha yüksek veya düşük gösterilen satışlar, dönemi olmadığı halde gelecek yıla ait gelirlerin veya giderlerin cari yıla aitmiş gibi gösterilmesi, harcamaların uygun olmayacak şekilde aktifleştirilmesi gibi durumlar bu kapsamda değerlendirilebilir (Zager vd., 2016:694).

Her yıl hileli mali faaliyetler, toplumun sokak suçlarından daha fazla mali zarara neden olmasını sağlar (Hossain vd., 2017:345). ACFE'nin tahminine göre, işletmeler yıllık gelirlerinin ortalama %5'ini hile nedeniyle kaybetmektedirler. 2017 yılında işletmelerin hile kaynaklı kaybı 7,1 milyar doları aşmıştır. En fazla rastlanan hile çeşidi, %89 ile varlıkların kötüye kullanılmasıdır. İkinci sırada, %38 ile yolsuzluk ve son sırada ise %10 ile finansal tablolarda yapılan hileler yer almaktadır (ACFE, 2018:8). Her ne kadar söz konusu rakamlar tahmine dayansa da hasar miktarının büyüklüğü, sorunun aslında ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir.

Yönetici hileleri, genellikle işletmenin finansal tablolarındaki bilgilerin gerçeği yansıtmamasının engellenmesinden ibarettir. Hileye başvuran tepe yöneticileri, kendi çıkarları doğrultusunda işletmenin finansal durumunu olduğundan iyi veya kötü gösterirler. Yönetici hileleri, çalışan hilelerine kıyasla daha az sıklıkla gerçekleşmesine rağmen daha büyük zararlara neden olmaktadır (Terzi, 2012:45).

Hileli işlemin arkasındaki güdüler; vergi kaçırmaktan başlayıp kişisel çıkar elde etme, hissedarlara az temettü ödeme ve işletmenin mali tablolarının durumunun iyi olmadığı durumlarda kreditorlere şirketin olduğundan daha iyi gösterilmesini sağlamaya kadar uzanmaktadır (Kaval, 2005:65).

2. Hile Üçgeni

Hile üçgeni olarak ifade edilen kavram, bir kimsenin hileli işlemlere yönelmesine neden olan faktörleri açıklayan bir modeldir. Bu faktörler, baskı, fırsat ve rasyonelleştirmeden oluşur (Cressey, 1973). Joseph T. Wells, hile üçgeni modelini organize suç soruşturmasında yaptığı çalışmalarla tanınan bir sosyolog olan Donald R. Cressey'in (1919-1987) araştırmasından esinlenerek geliştirilmiştir (Farahmand ve Spafford, 2010:8).

Hernandez ve Groot (2007), hileli davranışlara yönelik fırsatların ve teşvik sisteminin kullanılmasının denetim ortakları tarafından gerçekleştirilen yüksek hile riski değerlendirmeleriyle ilişkili olduğunu ve en önemli etkenlerin dış denetçi ile üst düzey yönetimin ahlaki tutumları olduğunu tespit etmiştir. Suyanto (2009), hile üçgenine dayalı hileli mali raporların olasılığını tahmin etmek için model oluşturmuş, ancak sadece mali tablo hileleriyle ilgili baskı ve fırsat faktörlerini tartışmıştır.

SAS 82 ve SAS 99'da kullanılan kırmızı bayrakların bir listesini oluşturma konusunda, önemli miktarda çalışma bulunmaktadır. SAS 99 nolu Denetleme Standartları Bildirgesi, hile üçgeni unsurlarının hile meydana geldiğinde gözlenebileceğinin ampirik kanıtlara dayandığını belirtmektedir. (Hogan vd., 2008:246). Bu sonuçlar, suistimallerin neden oluştuğunu açıklamak için yararlı bir teorik model ve referans olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Farahmand ve Spafford, 2010:11).

Bu modelin üç unsuru, bireylerin hileye yönelmelerin altında yatan temel faktör olarak ifade edilmektedir. Bahsedilen üç şartın varlığına ilişkin akademik bulgular ile hile üçgenin unsurları açıklanmaya çalışılacaktır.

Baskı: Hileli işlemlerin yapılmasına ilişkin baskıyı finansal olan ve olmayan olarak sınıflandırmak mümkündür. İşletmelerin kar hedefleri, performansa dayalı ücretlendirme, pay sahiplerinin beklentileri gibi finansal unsurlar, yine çalışanların sosyal statülerini güçlendirme isteği de finansal olmayan diğer bir baskı unsuru olarak kendisini göstermektedir.

Hileli işlemlerde baskı unsurunu öne çıkaran araştırmalara örnek; Dechow vd. (1996) ve Hogan vd. (2008) Kazançları manipüle etmeye yönelik baskıların, düşük maliyetle dış finansmanı çekme arzusu ve işletme performansını arttırma baskısından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Denis vd. (2006), Johnson vd. (2003) ve Hernandez ve Groot (2007), performansa dayalı ücretlendirmenin çalışanları yanlış yönlendirebileceğinden bahsetmişler; tazminat baskılarının ve teşviklerinin, dolandırıcılık öyküsü olan firmalarla önemli ölçüde ilişkili olduğunu tespit etmişler ve teşvik sistemlerinin varlığı ile hile riski arasında ilişki bulmuşlardır. Huang vd. (2016) Finansal sıkıntının hile olasılığını artırdığını ileri sürmüşler ve yönetimin hile yapması için baskı unsuru oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Fırsat: Fırsat, bir kişinin hile yapmasına izin verecek koşul veya ortamın olması durumudur. Bu durum işletmedeki iç kontrol sisteminin zayıflığı, denetim yokluğu, denetim komitesindeki bağımsız üye sayısının azlığı, görevlerin uygunsuz dağıtımı, politikaların şeffaf olmayışı, otorite boşluğu ve cezalandırma sisteminin zayıflığı gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Suç işlemek için bir fırsat ortaya çıkmadıkça, baskı altında ve suç işlemeye yatkın kişiler dahi makul bir fırsat algılamadıklarında işletme için bir tehdit oluşturmazlar (Karabınar ve Akyel 2009). Fırsatın oluşmasıyla birlikte kişi yakalanmayacağını veya yakalansa bile bir şekilde ceza almayacağını, cezadan kendini rahatlıkla kurtarabileceğine inanarak suçu işlemektedir.

Literatürde, denetim ortamının zayıflığının, hileli finansal raporlama yapmak için fırsatları sağlayabileceğinden bahsedilmiştir. (Farber, 2005; Dow vd., 2018; Albrecht ve Albrecht, 2003; Burke ve Sanney 2018). Yönetim kurulunda bağımsız üye sayısı ile hileli uygulamalar arasında genellikle ters orantı vardır. Bağımsız üye sayısı azaldıkça hileli uygulama olasılığı artmaktadır (Beasley, 1996).

Rasyonelleştirme: Fırsat ve baskının dolandırıcılık ile ilişkili olduğu net olarak kabul edilirken rasyonelleştirme hakkında çok az şey bilinmektedir (Murphy ve Dacin, 2011). Hileli finansal raporlamaya katılanlar genellikle hileli eylemlerini kişisel ahlak kuralları ile tutarlı olarak rasyonelle edebilirler (Suyanto, 2009). Rasyonelleştirme, bireyin yapmış olduğu hileli işlemleri haklı gösterebilmek için bulduğu ve kendisinin de inandığı bahanelerdir (Bozkurt, 2009:113-125). Hile yapan kişiler başkaları da yapıyor, çalışıyorum ve bunu hak ediyorum, yaptığım şey kimseye zarar vermiyor, başka çarem yok gibi telkinler ile önce kendisini ikna ederek suçu rasyonelleştirmektedir.

Genel olarak, baskı, fırsat ve rasyonelleştirme arasında bir ilişki olduğu konusunda genel bir fikir birliği varsa da, hile üçgeninin her bir unsuru için ortaya çıkma sırası veya unsurların hilenin gerçekleşmesindeki ağırlıkları ile ilgili bir netlik yoktur.

3. Kırık Camlar Teorisi - Fırsat

Kırık Camlar Teorisinin temeli bir ortamda var olan en ufak bir düzensizlik ögesinin suçı tetikleyeceği varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla toplumların en küçük yasadışılıklara karşı uyanık olmaları gerektiğini ileri sürmektedir (Roger, 2012). ABD'li suç psikologu Philip Zimbardo'nun 1969'da yaptığı sosyal bir deney, suçla mücadeleye yeni bir bakış açısı getirmiştir. Zimbardo, suç oranının yüksek olduğu ve düşük gelir seviyesine sahip insanların yaşadığı Bronx ve daha yüksek gelir seviyelerine sahip Palo Alto bölgelerine 1959 model otomobiller bırakmıştır. Bronx'a bırakılan araba birkaç gün içinde kırılıp parçalanmış ve yağmalanmıştır. Diğer taraftan, Palo Alto'daki arabaya bir hafta boyunca dokunulmamış, bunun üzerine Zimbardo, bir balyoz ile arabanın kelebek camını kırmıştır. Araca zarar verildiğinin Palo Alto sakinleri tarafından fark edilmesi üzerine, insanlar da aracın sahipsiz olduğu hissi uyanmış ve böylece sahipsiz olduğu düşünülen aracın diğer kısımları da kırılıp dökülerek yağmalanmıştır. Bu sosyal deney üzerine Zimbardo, ilk camın kırılması ya da çevreyi kirleten ilk duvar yazısının yazılmasının, suç işleme potansiyeli olan diğer insanları da suça teşvik ettiğini belirtmiştir (Wilson ve Kelling, 1982).

Kırık Camlar Teorisi, düzensiz ve bozuk davranış belirtilerinin daha büyük suçları tetiklediğini ve böylece suçun yayılmasına neden olduğunu öne sürmektedir. Teoriye göre bir camı kırık olan binada kırık olan cam onarılmadığı takdirde, diğer camlar da kırılmaya başlanacaktır. Diğer bir ifadeyle bir değiştirilmemiş kırık cam, binanın kimsenin umurunda olmadığını bir sinyalidir ve böylece daha fazla camı kırmaya hiçbir şey engel olamayacaktır. Bu da denetim duygusunun yokluğunu ifade etmek suretiyle daha büyük suçlara davetiye çıkaracaktır (Doğan ve Sevinç, 2011: 30).

İşletmede algılanan küçük düzensizlikler, giderilmedikleri takdirde Kırık Camlar Teorisine göre daha büyük düzensizliklere yol açabilirler. Küçük hilelere müsaade edilmesi, diğer bir ifadeyle bir kereden bir şey olamaz yaklaşımı, daha büyük hileli işlemlere ortam hazırlayacaktır. Bozulmuş bozukluğu algılayan çalışanlar, hileli işlemlerin sayısını arttırabilecektir. Algılanan düzensizlik, çalışanların suçun oluştuğunu düşünmelerine ve dürüst çalışanların suç ortamından uzaklaşarak kariyer planlarını değiştirmelerine neden olacaktır. Diğer bir ifadeyle, dürüst çalışanlar, hileli işlemlerin dönme ihtimalinin daha yüksek olduğu ihale komisyonu gibi alanları suç korkusu nedeniyle tercih etmeyerek suçla karşılaşma ihtimallerini düşürmeye çalışacaklardır. Böylece hileli işlemlerin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu alanlar suça yatkın insanlara kalacaktır. Bu durum, çalışanların hileli işlemlere karşı birbirlerini kontrol etmelerini sağlayan sosyal kontrolün düşmesine sebep olacaktır.

Değişen işletme çevresi ile birlikte işletmelerin karşı karşıya kaldığı risklerin arttığı günümüz işletmelerinde, işletme yönetimleri iç kontrol sisteminin etkinliğinden tek başına sorumludurlar (Kurt, Uçma, 2015:208). İşletmelerde ortaya çıkan hileli işlemlerin, hile üçgeninde yer alan fırsat unsurunun özellikle iç kontrol zafiyetinden kaynaklandığı yukarıda ifade edilmişti. Birçok disiplin ile ilişkilendirilen Kırık Camlar Teorisi işletmenin iç kontrol sistemi ile de ilişkilidir. İşletmedeki iç kontrolün ihlal edilebileceği düşüncesi ve suçu işlemek için gereken teknik beceriler, algılanan fırsatı etkileyen iki ana faktördür. İç kontrolün ihlal edilebileceği düşüncesi, diğer başarılı hile uygulamalarını duymaktan, diğer çalışanların dürüst olmayan davranışlarını görmekten veya genel olarak içeriden birinin mevcut durumdan faydalanabileceği gerçeğinin farkına varmasından kaynaklanabilir. Teknik beceriler ise, içeriden güncel durum hakkında bilgi sahibi olmak için gerekli olan beceriler olarak kabul edilir (Farahmand ve Spafford, 2010:9).

İç kontrol sistemi, işletmenin üst yönetim ve diğer çalışanları tarafından etkilenen bir süreç olup işletmede uygulanan tüm yöntem ve politikaları da içermektedir (Doyrangöl, 2002: 1). İşletme yönetimlerinin hata ve hileleri önlemeye yönelik gerekli sistemleri oluşturmak ve bunları

geliştirmek gibi bir yönetim sorumlulukları vardır. İşletmelerde hilenin ortaya çıkmasında iç kontrol zafiyeti, fırsatların yaratılmasına neden olacaktır. İç kontrol, yönetimin sorumluluğunda olup iç kontrollerin yeterli bir şekilde tasarlanmadığı ve uygulanmadığı durumlarda hile riskinin artması kaçınılmaz olacaktır. İç kontrol sistemi önleyici, saptayıcı, yönlendirici ve telafi edici (tamamlayıcı) faaliyetlere ilişkin kontrollerin bütününden meydana gelmektedir. Önleyici kontroller, işletmede istenmeyen durumların önlenmesini sağlamak üzere alınan önlemleri ifade etmektedir. Yönetim, kırık camlarda olduğu gibi ilk camın kırılışında ya da sorunun ilk belirdiğinde sorunu ortadan kaldırmadığında veya önemsenmediğinde çok daha büyük risklerin önünü açacak ve dürüst olan ve olmayan çalışanlar arasında bir ayrışmaya neden olacaktır. Bir defa kırılan cam onarılmadığı takdirde suça ortam hazırlayacak, diğer camların kırılmasını da bireyler açısından rasyonelleştirecektir.

Sonuç

İşletmelerin karşı karşıya kaldıkları risklerin önemli bir kısmını, hileli işlemler oluşturmaktadır. Hileli işlemlerin özellikle insan unsuru olduğu düşünülürse olayın sadece parasal boyutu değil, sosyolojik boyutu da önem kazanmaktadır. Konu hile olunca, birçok disiplinin alanına girmektedir. Hile ile ilgili yapılan çalışmaların ortak noktası, hileyi yapanların ortak özellikleri ve hile yapılmasına etken olan unsurların tartışılmasıdır. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar, genelde hile üçgeni modeli olarak tanımlanan baskı-fırsat ve rasyonelleştirme üzerine kurulmuş ve hilenin önlenmesinde kullanılacak yöntemler tartışılmıştır. Bu çalışmada, Kırık Camlar Teorisi hilenin oluşmasında ve önlenmesinde daha çok fırsatlar ve rasyonelleştirme unsurları ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. İç kontrol sisteminin kurulması ve etkin çalışması yönetimin sorumluluğundadır. Yönetim, ilk camın kırılmasına izin verdiğinde veya ilk camın kırıldığında önlem almadığında hileli işlemlere ortam hazırlamış olacak ve çalışanların durumu rasyonelleştirmesine izin verecektir.

Kaynakça

- ACFE-The Association Of Certified Fraud Examiners, (2018), Report To The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud And Abuse, ACFE, <https://S3-Ur-West-2.Amazonaws.Com/Acfepublic/2018-Report-To-The-Nations.Pdf> (14.10.2018).
- Albrecht, W. S.; Albrecht, O.C., **Fraud Examination and Prevention**. Mason OH, 2003
- Ata H. A., Uğurlu M., Altun M. Ö., (2009), "Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 8, No.1, s: 215-230.
- Beasley M., (1996), "An Empirical Analysis of the Relation be-tween Board of Director Composition and Financial Statement Fraud", **The Accounting Review**, 71, p: 443-465.
- Bozkurt N., (2009), İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Burke D. D.; Sanney K. J., (2018), "Applying the Fraud Triangle to Higher Education: Ethical Implications", **Journal of Legal Studies Education**, 35(1), p: 5-43.
- Cömert, Doyrangöl Nuran (2002). "İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri ve Önemi", **Mali Çözüm**, 60, p: 33-42.
- Cressey, D., (1953), *Other People's Money; a Study in the Social Psychology of Embezzlement*, Free Press, Glencoe IL.
- Çubukcu, Sezen (2009), "Muhasebe Hilelerini Ortaya Çıkarmada Benford Modeli'nin İlk İki Basamak Yaklaşımı ile Kullanılması", **MÖDAV**, 11(3) s: 113-142.

Dechow P. M., Sloan R. G., Sweeney A. P., (1996), "Causes and consequences of earnings manipulation: An analysis of firms subject to enforcement actions by the SEC", **Contemporary Accounting Research**, 13 Spring: p: 1-36.

Denis D. J., Hanouna P., Sarin A., (2006), "Is there a dark side to incentive compensation?", **Journal of Corporate Finance**, 12 (3), p: 467-488.

Doğan ve sevinç

Doğan, S.; Kayakıran, D., (2017), "İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi", **Maliye Finans Yazıları**, 108, s: 67-188.

Dow K. E., Watson M. W., Shea V. J., Kern S., (2018), "An accounting ethics case from multiple perspectives", **Journal of Accounting Education**, 43, p: 63-75.

doyrangöl

Elsayed, A. A. (2017), "Fraud Theories: Explanation of Financial Statement Fraud", **SSRN Electronic Journal**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3078962 (12.10.2018).

Erkan M.; Arıcı N. D. (2011), "Hata Ve Hile Denetimi: Sermaye Piyasası Kuruluna Kayıtlı Halka Açık Anonim Şirketlere İlişkin Düzenlemeler", **Muhasebe Ve Denetime Bakış**, Ocak 2011, s. 29-43.

Farahmand, F.; Spafford, E. H., (2010), "Understanding insiders: An analysis of risk-taking behavior", **Information Systems Frontiers**, 15(1), p: 5-15.

Farber, D. (2005), "Restoring Trust after Fraud: Does Corporate Governance Matter?", **The Accounting Review**, 80 (2) p: 539-561.

Fishman, H. N. (2001), "Signs of Fraud: A Case By Case Review", **Cpa Journal**, 71(3), p: 58-59).

Gökten, P. (2018), "Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimi: Üçgen, Elmas ve Diğerleri", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 10 (3). s: 656-669.

Hernandez, J. R.; Groot, T., **Corporate Fraud: Preventive Controls Which Lower Fraud Risk**. Working Paper, University of Amsterdam, 2007.

Hogan C. E., Rezaee Z., Riley R. A., Velury U. K., (2008), "Financial Statement Fraud: Insights from the Academic Literature", **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 27(2), p: 231-252.

Hossain M., Khallaf A., Salama F. M., (2017), "Capital Punishment And Financial Reporting Fraud: Implications For Secular Countries", **The Journal of Developing Areas**, 51(2), p: 343-356.

Huang S. Y., Lin C. C., Chiu A. A., Yen D. C., (2016), "Fraud detection using fraud triangle risk factors", **Information Systems Frontiers**, 19(6), p: 1343-1356.

Jamaliah Said, Md. Mahmudul Alam, Masitah Ramli, Marhamah Rafidi, (2017), "Integrating ethical values into fraud triangle theory in assessing employee fraud: Evidence from the Malaysian banking industry", **Journal of International Studies**, 10(2), p: 170-184.

Johnson, S.A., Ryan H.E., Tian Y.S., (2003), **Executive Compensation and Corporate Fraud**. Working Paper, WLU/ Louisiana State University, Louisiana.

Karabınar, S.; Akyel, N., (2009), "Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri", **1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, <https://docplayer.biz.tr/10508638-Hileler-ve-muhasebe-denetimindeki-yeri.html> (08.10.2018).

Kaval H. (2005), Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Keizer K., Lindenberg S., Steg L., (2008), "The Spreading of Disorder", **Science**, 322(5908), p: 1681-1685.

Kurt, G.; Uçma, T., (2015), Bütünleşik Yaklaşımla KOBİ'lerde Risk Temelli İç Kontrol, Gazi Kitabevi, Ankara.

Lambdsdorff, J.G. (2006), The Institutional Economics Of Corruption And Reform: Theory, Evidence And Policy, Cambridge University Press, Cambridge.

Mengi B. T., (2012), "Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi - Hile Karosu", **Mali Çözüm**, 114, s: 113-128.

Murphy, P. R.; Dacin, M. T., (2011), "Psychological Pathways to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations", **Journal of Business Ethics**, 101(4), p: 601-618.

Rabî'u Abdullahi, Noorhayati Mansor, Muhammad Shahir Nuhu, (2015), "Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory: Understanding the Convergent and Divergent for Future Research", **European Journal of Business and Management**, 7(28), p: 30-37.

Roger, P.A. (2012), "A Broken Windows Theory of International Corruption", **Ohio State Law Journal**, 73(5), s: 1253-1282.

Skousen C.J., Smith K. R., , Wright C. J., (2015), "Detecting and predicting financial statement fraud: The effectiveness of the fraud triangle and SAS No. 99", **In Corporate Governance and Firm Performance**. Published online:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1295494 (10.10.2018).

Suyanto, (2009), Farudulent Financial Statement Evidence from Statement on Auditing Standart No. 99, <https://jurnal.ugm.ac.id/gamaijb/article/view/5539/4510> (14.10.2018)

Terzi, S. (2012), Hileli Finansal Raporlama Önlem Ve Tespit, Beta Basım Yayım Dağıtım Aş., İstanbul.

Wall, J.; Fogarty, T. J., (2018). "Robbing the Rich? "Robin Hood" Fraud in the Securities Markets", **SSRN Electronic Journal**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3220026 (09.10.2018).

Wilson, Q.J.; Kelling L.G. (1982). "Broken Windows: the police and neighborhood safety", **Atlantic Monthly**, 249(3), s: 29-38.

Yıldız E.; Baskan T.D., (2014), "Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: Bist Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, 62, s: 1-18.

Zager L., Malis S. S., Novak A., (2016), "The Role And Responsibility Of Auditors İn Prevention And Detection Of Fraudulent Financial Reporting", **Procedia Economics And Finance**, 39, p: 693-700.